

UOT 398; 801.8; 398; 801.6.

<https://doi.org/10.59849/2218-4783.2025.1.223>

ELXAN MƏMMƏDOV

NAXÇIVAN VƏ ŞƏRQİ ANADOLU AŞIQ ŞEİRİNDƏ İŞLƏDİLƏN ATALAR SÖZLƏRİ VƏ MƏSƏLLƏRDƏ MÜDRİK XALQ OBRAZI

Aşıqları xalqın gəzən yaddaş elçiləri adlandırmaq olar. Hər bölgənin aşığı o yerin bütün cəhətlərini özüylə, sözüylə və sazıyla eldən-elə, dildən-dilə daşıyaraq yayır, təbliğ edir. Bu mənada, Naxçıvan və Şərqi Anadolu bölgəsinin şifahi xalq yaradıcılığının bir çox ortaq özəlliklərinin olduğunu nəzərə alsaq, bu ortaqlığı və oxşarlığı həm də aşıqların yaradıcılığından araşdırıb üzə çıxara bilərik. Naxçıvan və Şərqi Anadolu bölgəsi də iki qardaş və qonşu ölkələrin sərhəd bölgələri olduğuna görə, həmçinin tarixin müxtəlif dövrlərində bir çox dövlətlərin ortaq ərazisi olduqlarından bu iki bölgədə folklor və xalq danışığı dilində bir çox oxşar cəhətlərin varlığını görürük.

Atalar sözləri və məsəllər, bəzi paremioloji vahidlər isə təkcə ziyalı, oxumuş, savadlı kütlənin deyil, heç bir təhsili olmayan, məktəb görməyən sadə vətəndaşın da nitqində və danışığında özünə yer tapır. Bu mənada Naxçıvan və Şərqi Anadolunun ayrı-ayrı aşıqlarının yaradıcılığındakı atalar sözlərini, məsəlləri, deyimləri, aforizmləri öyrənməklə, müqayisələr aparıb ortaq və çox az sayda qarşılaşdığımız fərqli cəhətlərini aşkarlamaqla iki bölgənin aşıq yaradıcılığının, burdan yola çıxaraq isə xalq danışığı dilinin nə qədər oxşar və ortaq olduğunu, beləliklə müdrək xalq obrazını da görə bilərik.

Müqayisəli tədqiqat metodu ilə araşdırmaya yanaşdıqda məqsədimizə çatdıran bir çox cəhətlərin var olduğunu əminliklə söyləyə bilərik. Məqalədə də məhz həmin oxşarlıqlar, bəzi hallarda birə-bir eyniliklər özünü göstərir ki, bu da Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşıq şeirində atalar sözləri və məsəllərin timsalında bir daha iki bölgənin oxşar və ortaq mədəni dəyərlərə sahib olduğunu deməyə əsas verir. Bu mədəni dəyərlər sistemində müdrək xalq obrazının da özünəməxsus yeri olduğunu görə bilərik.

Açar sözlər: Naxçıvan, Şərqi Anadolu, folklor, aşıq yaradıcılığı, atalar sözləri və məsəllər, müdrək obraz.

Giriş. Hər bölgənin aşığı o yerin bütün cəhətlərini özüylə, sözüylə və sazıyla eldən-elə, dildən-dilə daşıyaraq yayır, təbliğ edir. Bu mənada, Naxçıvan və Şərqi Anadolu bölgəsinin şifahi xalq yaradıcılığının bir çox ortaq özəlliklərinin olduğunu nəzərə alsaq, bu ortaqlığı və oxşarlığı həm də aşıqların yaradıcılığından araşdırıb üzə çıxara bilərik. Naxçıvan və Şərqi Anadolu bölgəsi də iki qardaş və qonşu ölkələrin sərhəd bölgələri olduğuna görə, həmçinin tarixin müxtəlif dövrlərində bir çox dövlətlərin ortaq ərazisi olduqlarından bu iki bölgədə folklor və xalq danışığı dilində bir çox oxşar cəhətlərin varlığını görürük.

Atalar sözləri və məsəllər isə təkcə oxumuş, savadlı kütlənin deyil, heç bir təhsili olmayan sadə vətəndaşın da nitqində özünə yer tapır. Bu mənada Naxçıvan və Şərqi Anadolunun ayrı-ayrı aşıqlarının yaradıcılığındakı atalar sözlərini, məsəlləri, aforizmləri öyrənməklə, müqayisələr aparıb ortaq və çox az sayda olan fərqli cəhətlərini aşkarlamaqla iki bölgənin aşıq yaradıcılığının, burdan yola çıxaraq isə xalq danışığı dilinin nə qədər oxşar və ortaq olduğunu görə bilərik.

Müqayisəli tədqiqat metodu ilə araşdırmaya yanaşdıqda məqsədimizə çatdıran bir çox cəhətlərin var olduğunu əminliklə söyləyə bilərik. Həmin oxşarlıqlar, bəzi hallarda birə-bir eyniliklər özünü göstərir ki, bu da Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşıq şeirində müdrək xalq obrazı timsalında bir daha iki bölgənin oxşar və ortaq mədəni dəyərlərə sahib olduğunu deməyə əsas verir.

Atalar sözləri və məsəllər folklorşünasların janr bölgüsündə həm də paremioloji vahidlərə daxil edilir. Professor Füzuli Bayat bu örnəkləri “qəlib söz və ifadələr” adlandırır: “*Dünya folklorunda qəlib söz və ifadələr dilin bilavasitə yığcamlığı, grammatik ifadənin sadəliyi ilə seçilən klişeləşmiş növləridir ki, buraya paremioloji vahidlər dediyimiz atalar sözləri və məsəllər, tapmacalar, deyimlər, hikmətli sözlər və b. daxildir*” [4, s. 220].

Naxçıvan aşıq şeirindəki atalar sözləri və məsəllərdə müdrək xalq obrazı: Araşdırma zamanı müdrək xalq obrazının özünü bəlli etdiyi atalar sözləri və məsəlləri əsas götürdüyümüzdən

aşıq şeirindəki bu məqamlara diqqət ayırdıq. Aşıq Abbas Dəhri şeirlərinin birində atalar sözlərini ustalıqla işlədərək müdrik görkəmdə qarşımıza çıxır:

Sözün keçməyən yerdə,
Ürəyində qoy qalsın [16, s. 416].

Buradakı “Sözün keçməyən yerdə ağzını açma”, yaxud “Sözün yerə düşüncə, qoy ürəyində qalsın” kimi atalar sözlərinin şeirləşmiş halını görürük ki, bu yolla Aşıq Abbas Dəhri həm özünün müdrikcəsinə məsləhətini verir, həm də xalqın müdrik düşüncəsini təqdim etməklə onun obrazını canlandırmış olur. Aşıq Abbas Dəhrinin digər şeirlərində də kifayət qədər xalq müdrikliyinin bədii obrazı özünü göstərir. Aşıq bir bayatısında və bir qoşmasında yenə həmin müdriklikdədir:

Fənar gəzər
Ay doğar, fənar gəzər.
İgid ki, yoxsul oldu,
Dost-qohum kənar gəzər [21, s. 49].

Yaxud:

Aşıq yerləşində işvə-naz olmaz,
Toyuq uçmaq ilə gəlib qaz olmaz.
Aşıq Abbas ölsə aşiq az olmaz,
Bir gülünən bahar olmaz, yaz olmaz [21, s. 50].

Yuxarıdakı nümunələrdə “İgid yoxsul olsa, dost-qohum kənar gəzər”, “Toyuq uçmaq ilə qaz olmaz”, “Bir gül ilə bahar olmaz” [3, s. 58] kimi atalar sözləri qarşımıza çıxır. Əslində isə xalqın müdrik obrazı aşığın dilində özünü göstərərək bütöv bir kamil xarakter nümayiş etdirir. Bu kamillikdə isə xalqın müdrik obrazı dayanır.

“Ziyad-Şövkət” dastanının birinci ustadnaməsində də biz aşiq şeirində özünə yer etmiş müdrik xalq obrazı ilə qarşılaşırıq. Ustadnamələr adından da göründüyü kimi, ustad sözü anlamına da gəlir və burada xalq bir müdrik qoca qiyafəsində öz məsləhətlərini atalar sözləri vasitəsilə vermiş olur:

Özündən kiçiyi işə buyurma,
Sözün yerə düşər heç miqdar olmaz [16, s. 458].

Yaxud həmin dastanın növbəti ustadnamələrində də “Qonşu yox istəyən özü var olmaz” [16, s. 458], “Yalqız daşdan olmaz divar, – deyərlər” [16, s. 459] kimi atalar sözlərini görə bilirik.

Ümumiyyətlə dastan şeiri ilə aşiq şeirini ayrı-ayrılıqda götürmək doğru olmaz. Nəticədə dastanı yaradan da aşıqlardır və dastanda istifadə olunan şeirlər də aşiq yaradıcılığının birbaşa məhsuludur. Bu barədə folklorşünas alim, professor Məhərrəm Cəfərli çox doğru müşahidələr aparıb. O yazır: “*Dastan şeiri öz-özlüyündə bitkin şeir parçalarıdır və formal-poetexniki elementlər baxımından, tutaq ki, dastan qoşması ilə dastandanqıraq qoşmanı bir-birindən heç nə fərqləndirmir. Ancaq bunlar funksional-poetik, poetik-üslubi baxımdan bir-birindən çox fərqlənirlər. Belə ki, dastandanqıraq qoşma istər janr poetexnikası, istərsə də lirik məzmun baxımından bitkindir. Bu halda onları atalar sözləri ilə eyni sıraya qoymaq olar. Dastan şeiri isə belə bir müqayisə müstəvisində atalar sözü ilə yox, məsəllərlə yeni sırada dura bilər. Çünki məsəllərin məzmunu özündən “qıraqla” – dinləyici şüurunda olduğu kimi, dastan şeirinin də məzmunu “özündən qıraqla” bağlı olur. Burada “özündənqıraqla” dastanın yurd yeri – nəsr hissəsidir. Yəni dastan şeirinin lirik “məzmunu” dastanın nəsr hissəsinin məzmunu ilə mütləq bağlı olur* [7, s. 185]. Məhərrəm müəllimin digər bir sitatını xatırlatmaq istəyirdik. Türkiyədə nəşr olunmuş “Aşk konulu Azərbaycan halk hikayələrinin şiirsel yapısı” monoqrafiyasında araşdırmamıza dəstək olan bir fikrində qeyd edir ki, “*Folklor materiallarının poetik sisteminin araşdırılması, onun dili ilə aparılmalıdır. Dastanların epik və lirik mətnlərində də folklor dilində xalqın poetik təfəkkürünün qeyri-adi təbəqələri müəyyən edilmişdir*” [5, s. 166].

Naxçıvan aşıqları içərisində sayılıb seçilən Aşıq Hidayətın bu misralarında da müdrik xalq bütöv bir obraz kimi müşahidə edirik:

Hidayət də deyər sözün düzünü,
Arif olan götürər hər sözünü [17, s. 396].

Bu cür ifadələrlə qarşılaşdığımızda folklorşünas alim Mürsəl Həkimovun aşağıdakı fikirlərini xatırlamalı olursan: *“Orta əsr aşıqları fikri obrazlı demək üçün təsvir və ifadə vasitələrindən: məcazlar, metonimiyalar, təşbehlər, bədii təyinlər, təkrar və təkrirlər, müraciət (xıtab), sual, nida, təzad, mübaliğə, atalar sözü və məsəllər, aforizmlər, ibarələr, sinonimlər, antonimlər, çoxmənalı sözlərdən gen-bol istifadə etmişlər”* [13, s. 63-86]. Belə aşıqlardan bir neçəsindən gətirdiyimiz nümunələrə baxaq. Aşıq Əbülfəz Kəngərli qoşmalarının birində atalar sözlərinə yer verir. Qürbət-vətən qarşılaşdırmasında atalar sözü aşığın köməyinə çatır. Əslində isə xalqın müdrik düşüncəsi aşığın sözüylə öz əksini tapır:

Qurban olum vətənimin gününə,
Qürbətın yüz günü bir günə dəyməz [17, s. 398].

Müdrik xalq öz ifadələrində *“Çağırılan yerə ərinmə, çağırılmayan yerdə görünmə”* [3, s. 73] kimi gözəl bir atalar sözünü dilə gətirib. Bu ifadəyə biz Aşıq Nəbatla Aşıq Orucun haqqında olan bir rəvayətdə həmin aşıqların deyişməsində rast gəlirik. Sazı sinəsinə basan Aşıq Nəbat belə dillənir:

Aşıq olan gözəlliyə tuş gərək,
Çağırılan yerə ar eyləməynən.
Saz-söz əhli arif olar, bilginən,
Çağrılmamış yeri dar eyləməynən [17, s. 404].

Bu cür nümunələri oxuduqca xalqın müdrik obrazı ilə qarşılaşmış olursan. Burada xalqı ayrı-ayrı fərd kimi görməkdən ziyadə onun ümumiləşmiş obrazını gözlərimiz önündə canlandıra bilərik. Çünki atalar sözləri və məsəllər uzun əsrlərin təcrübəsindən çıxaraq xalq dilində oturaqlıq qazanmış, xalq yaddaşında yurd salmış paremioloji vahidlərdir ki, burada da hər hansısa bir şəxsdən, bir insandan yox, ümumilikdə xalqın həyat təcrübələrinin yekunundan söhbət açə bilərik. Bu cür xalq deyimləri isə nəticədə bir obrazı nişan verir. Müdrik xalq obrazını. Tədqiqatçı A.Cəfərova yazır ki, *“Deyimlər, ümumilikdə, folklor faktıdır. Onu əsas etibarilə xalq yaradır, xalqın ümumfəaliyyətinin, ümumtəfəkkürünün məhsuludur. Lakin bu, heç də o demək deyil ki, deyimlər yalnız və yalnız sözlü – şifahi ədəbiyyatın məhsuludur. Yazılı ədəbiyyat nümunələrinin də içərisindən yazıçı və şair tərəfindən deyil, məhz xalq tərəfindən çıxarılan, dillərdə əzbər olan ifadələr də zaman-zaman deyim xarakterini daşıyır. Baxmayaraq ki, həmin ifadənin konkret bir müəllifi vardır: o, müəllifli bir əsərin içərisindən seçmədir, amma onu bilərəkdən kimsə seçmir, onu məhz xalq təfəkkürü “seçir”, qabardır, dillərə salır. Zaman-zaman həmin ifadə deyimləşərək folklor faktına çevrilir, hətta uzun zaman dillərdə yaşayan bu ifadələr tədricən atalar sözü xarakterini də qazana bilir”* [9, s. 8-9]. Folklor faktına çevrilən həmin nümunələrə aşıqlarımızın dilində rast gəlməyimiz də təbiidir. Buna baxmayaraq aşıqları daşıyıcı kimi nəzərə alanda onların yaradıcılığında oturmuş kamil atalar sözləri daha çox üstünlük təşkil edir. Yamin Sail təkcə elə *“Yaxşıdır”* adlı qoşmasında bu cür nümunələrdən bir neçəsini ustalıqla istifadə edib:

Bir məsəldi, yar yarına tən gərək,
Tən olmasa bəri başdan gen gərək [18, s. 469].

Yaxud:

Könül yıxan bir vəfasız gözəldən
Qədir-qiyəmət bilən qarı yaxşıdır [18, s. 469].

Aşıq Nəbatın da *“Yaxşıdır”* başlıqlı şeiri var. Lakin o şeir qoşma yox, gəraylı janrındadır. Həmin gəraylıda da Aşıq Nəbatın dilində atalar sözləri müdrik xalq obrazının dilindən çıxıbmiş təəssüratı yaradır:

Qürbət eldə xan olunca
Öz yerimdə qul yaxşıdır [1, s. 21].

Nümunə gətirdiyimiz həm qoşmada, həm də gəraylıda işlədilmiş hikmətli sözlərin hansı atalar sözləri ilə qarşılıqlı assosiasiya yaratdığını hər birimiz çox yaxşı bilirik. Gündəlik danışığımızda da bu cür nümunələrə yer verdiklərimizdən xalqın müdrik obrazının aşiq dilində öz hikmətiylə bizə nələri diktə etdiyi açıq-aydın anlaşılır.

Öz müdrikliyini atalar sözlərinin hər nümunəsində qabarıq şəkildə göstərən xalqın belə bir kəlamı da var: “Arifə bircə işarə də bəsdır” [3, s. 35]. Bu müdrik fikir xanım aşığılarımızdan olan Xatın Cəfərqızının “Mən” qoşmasında ustalıqla istifadə olunub:

Arif olan işarətlə söz desə,
Dodaq tərənəmənmiş qanasıyam mən [18, s. 490].

Aşıq şeirinin danışiq dilimizə, xalq ruhuna yaxın olmasının səbəbi də məhz onun dilində müdrik xalq ifadələrinin işlədilməsidir. Bu barədə söylənmiş bir fikirdə də doğru olaraq göstərilir ki, *“Aşıq şeirinin xalqi səciyyəsi və bir çox hallarda didaktik-hikmətamiz məzmun daşması onun dilində müxtəlif xalq ifadələri və deyimlərinin, frazeoloji birləşmələrinin, ideomatik vahidlərinin çoxluğunu təmin etmiş olur”* [6, s. 227-228].

Belə nümunələrə öz şeirlərində çoxluqla yer verən aşığılarımızdan biri də Aşıq Vəlidir. Folklorşünas alim, Naxçıvan aşiq-ədəbi mühitiylə bağlı bir çox araşdırmaların müəllifi olan professor Yusif Səfərov tədqiqatlarında həmin aşıqlardan topladığı nümunələrdən də təqdim edir. Belə şeirlərin birində Aşıq Vəli yazır:

Ağıl yaşda deyil, o da başdadı,
Qələm qüdrət çəkib, o da qaşdadı.
Möcüzat görsənib, o da daşdadı,
Ocaq deyib ziyarətə gəlmişəm [21, s. 28].

Yaxud Aşıq Fərrux şeirlərində də biz atalar sözləri və məsəllərin istifadəsinə rast gəlirik ki, burada da xalqın müdrik obrazı gözlərimiz önündə canlanır:

Ağıldan, helimdən kamil olsan da
Sarsağa qoşulsan, sarsaq deyərlər.
Mərifət, düşüncən qabil olsa da,
Yaltaq ilə gəzsən, yaltaq deyərlər [21, s. 40].

Nümunə gətirdiyimiz yuxarıdakı qoşma parçalarında yer almış “Ağıl yaşda deyil, başdadır”, “Sarsağa qoşulsan sarsaq deyərlər”, “Yaltaq ilə gəzsən yaltaq deyərlər” kimi xalq müdrikliyinin bədii təəcəssümü həm də xalqın müdrik obrazı aşiq sözündə, aşiq sazında dilə gəlir.

Folklorun etnik-milli şüura təsirindən söz açan alimlərin fikrinə görə *“Hər hansı bir fərdin yaratdığı bədii nümunə nə qədər obrazlı, sənətkarlıq baxımından nə qədər yüksək olursa olsun xalq təfəkkürünün ifadə etdiyi məna və məzmun səviyyəsinə qalxa bilmir. Ona görə də xalqın keçmişi, bu günü və gələcəyi ilə bağlı istənilən məsələnin dəqiq və hərtərəfli araşdırılması xalqın öz yaradıcılığına istinad ediləndə daha effektiv və doğru olur”* [8, s. 58].

Xalqın öz yaradıcılığına istinad edən aşığılarımızdan biri də Ağ Aşıq Allahverdidir. Yuxarıda “Arifə bir işarə də bəsdır” atalar sözünə toxunmuşduq. Bu didaktik fikrə Ağ Aşığın şeirlərində də rast gəlirik. İki misrasını nümunə gətirəcəyimiz qoşmanın hər iki misrasında müdrik xalq obrazının özünəməxsus deyim tərzində əks olunub:

Məhəbbətdən söylə mətləb qanana,
İşarə lazımdır arif olana” [21, s. 64].

Yaradıcılığında xalq müdrikliyinə ən çox müraciət edən aşığılarımızdan biri də Ululu Kərimdir. Onun, demək olar ki, əksər şeirlərində atalar sözləri, məsəllər, qəlibləşmiş aforizmlər işlədilmişdir ki, həmin nümunələrin timsalında Ululu Kərimin şeirlərindən müdrik xalq obrazının boylandığını təəvvür edərsən. Yusif Səfərovun *“Aşıq öz əsərini yaradarkən özündən qabaq yaşayıb-yarat-*

mış kollektiv yaradıcılığa çevrilmiş irsindən istifadə etmişdir. Bunlara əsasən aşığı yaradıcılığı folklorun özünəməxsus xüsusiyyətlərə malik bir qolu sayılır” [21, s. 7] fikrini birbaşa Ululu Kərimə də aid edə bilərik. Bir neçə nümunəyə diqqət edək:

Bu dünyada beş gün gözdik əmanət,
Əmanətə gəl eyləmə xəyanət [19, s. 201].

* * *

Xaliqın hikmətin nə bilər cahil,
Əyrinin mətləbi olarmı hasil?
Çəşmin düzü seçmir, neynək, sən ha sil,
Eşidib-bilənlər sənə nə deyər? [19, s. 204].

İstər “Nə isə qaldı” qoşmasından gətirdiyimiz nümunədəki “Dünya beş gündür”, “Əmanətə xəyanət etməzlər” atalar sözlərinin işlədilməsi, istərsə də “Nə deyər” qoşmasındakı birinci və ikinci misrada mahiyyətində atalar sözlərinin inversiya halını daşması Ululu Kərimin tədqiqatçısı Bənövşə Rzayevanın bu fikirlərini yada salır: “*Ululu Kərim aşığı poeziyasının ustad sənətkarlarından. Onun zəngin həyat təcrübəsindən qaynaqlanan elə misraları var ki, atalar sözü səviyyəsində görünür. Bu, demək olar, bütün ustadların yaradıcılığında özünü göstərir. Ululu Kərim də ustad olub yaratdığı ustadnamələrdə və müxtəlif çeşidli poetik örnəklərində atalar sözünü xatırladan misralar ilə nəzər-diqqəti cəlb edir*” [19, s. 172].

Şairin xalq hikməti daşıyan və şeirlikdən çıxıb obraz kimi görünən başqa nümunələri də maraqlı doğurur:

Dil başa bələdi, bilirəm bunu,
Haqqı görə-görə yalanmı deyim? [19, s. 214].

* * *

Bu belə dünyadı gələn getməli,
Hər yana uzanar Əzrayıl əli [19, s. 220].

* * *

Kafir oğlu, don dəyişmə,
Çaqqaldan aslan olmaz.
Dilənçidən törəyəndən
Ağa, nə də xan olmaz [19, s. 201].

“Dil başa bələdir”, “Gələn gedəcəkdir”, “Çaqqaldan aslan olmaz” misralarının hər birində xalq müdrikliyinin timsalında müdrik xalqın canlı obrazı görünür.

Yaradıcılığında xeyli sayda atalar sözləri və məsəllərə yer verən aşıqlarımızdan biri də Ağ Aşıq Yusif Sədərəkli. Onun qoşma və gəraylıları arasında rast gəldiyimiz xalq hikməti nümunələrini oxuduqca Ağ Aşığın özünü ağ saçlı, ağ saqqalı müdrik və həkimanə xalq obrazı timsalında təsəvvür etməli olursan. Aşağıdakı nümunələr fikrimizi daha aydın şəkildə təsdiq edəcəkdir:

Doğru yolla gedən insan yan aşmaz,
Kamil olsan iblis sənə yanaşmaz [20, s. 29].

* * *

Aşıq Yusif haray çəkir, insaf eylə, azma yol,
Qazanların özü düşür başqasına, qazma yol [20, s. 44].

* * *

Mən də çox gözmişəm ellər, obalar,
Ürək sevən yaxın sirdaş tapılmaz.
Yaxşı buyurubdu ata, babalar,
Mən kəlmə sındırsan dər baş tapılmaz [20, s. 142].

Bunlardan başqa Ağ Aşıq Yusif Sədərəklinin “Dost odur ki, dost yolunda sürünə” [20, s. 56], “İgid gərək gördüyünü deməyə” [20, s. 56], “Öz atını qoyub, minmə başqa ata” [20, s. 80], “Mərd

çörəyi heç üzülməz təhnədən” [20, s. 90] və sair atalar sözləri ilə yüklü misralarında xalq düşüncəsinin ağsaqqal qiyafəli obrazı görünür.

Ən sonuncu nümunədə yer alan “Yaxşı buyurubdu ata-babalar” ifadəsinin özündə belə aşiq atalar sözlərinə işarə vurur. Təqdim etdiyimiz bu nümunələrin hər biri özlüyündə birbaşa, yaxud dolayısıyla atalar sözləridir: “Başqasına quyu qazanın özü düşər”, “Düz yolla gedən, çaşmaz”, “İgid gərək gördüyünü deməyə”, yaxud “İgidin yanında baş kəsərlər”, “Başqasının atına minən tez düşər”, “Mərd süfrəsi açıq olar”, “Min kəlmə sındırsan dür baş tapılmaz” kimi atalar sözlərinin hər birindən müdrik xalqın kollektiv ağılı, düşüncəsi, dolayısıyla xalqın obrazı boy göstərir. Bu da folklorşünas alim Mürsəl Həkimovun aşağıdakı sözlərinin yerində deyilmiş fikirlər olduğunu təsdiq edir: *“Aşıq yaradıcılığı milli koloritli poeziyadır. Azərbaycan dilinin məna çalarlığından, ifadə gözəlliklərindən yerinə, məqamına görə istifadə etmək, ahəngdarlığa diqqət yetirmək, sözləri çeşidləmək, cilalamaq, onlara poetik şirgə vurmaq aşıqların şeirlərində sənətkarlıq baxımından diqqəti xüsusilə cəlb edir. Ustad aşıqlar şeirdə sözləri həm müstəqim, həm də məcazi mənada işlətməyi bacarırlar. Aşıqlar sözün leksik mənasını üslubi məqamlarda heyrat ediləcək dərəcədə dəyişdirməkdə də mahirdirlər”* [12, s. 174].

Belə mahir ustadlardan biri də Sərraf Qasımdır. El şairi və aşığı kimi tanınan Sərraf Qasımın şeirlərində sözün leksik mənasını üslubi məqamlarda ustalıqla dəyişdirdiyini müşahidə edə bilərik. Aşığın aşağıdakı iki nümunəsinə diqqət edək:

Qürbət düyünündən, qürbət toyundan
Vətəndə bayatı, ağı yaxşıdır.
Qürbət çəmənindən, laləzarından
Vətənin bir quru bağı yaxşıdır [15, s. 30].

* * *

İşlətsə ağıllı, kamallı sər kim,
Sayılmaq istəsə həyatda pir kim,
Sərraf Qasım, yamanlığa, de, hər kim
Yaxşılıq eyləsə, o, nər kişidir [15, s. 42].

Hər iki nümunədə müdrik xalq obrazının ustalıqla ifadə etdiyi paremiologiyalar aşiq tərəfindən dəyişdirilərək təqdim edilir. Əgər “Yaxşıdır” qoşmasında “Qürbətdən vətən olmaz”, “Vətənin bir qışı qürbətin yüz baharından yaxşıdır”, “Qürbətdə xan olunca vətəninə dilən gəz”, “Ana kimi yar olmaz, vətən kimi diyar” və s. bu qəbildən olan atalar sözlərinin şeirin üslubuna görə leksik mənası saxlanılmaqla dəyişdirildiyini görürüksə, “Kişidir” qoşmasında “Yaxşılığa yaxşılıq hər kişinin işidir, yamanlığa yaxşılıq nər kişinin işidir” [3, s. 235] atalar sözlərinin fərqli təqdimatını müşahidə edirik.

Sərraf Qasımdan gətirdiyimiz nümunələr haqqında dediklərimizi Aşıq Cəfər Çobankərəlinin aşağıdakı misraları haqqında da söyləyə bilərik:

Öluncə sağalmaz dilin yarası,
Düşməntək qıraqdan baxandı bu dil [14, s. 158].

Naxçıvan aşıqlarından Aşıq Mirzalının, həmçinin Aşıq Fərruxun şeirlərində də xalq müdrikliyi atalar sözlərinin, məsəllərin istifadəsi zamanı diqqət çəkir. Aşıq Mirzalı bir şeirində deyir:

“Özün gör yarını, özün danışdır”,
Belə bir misal var el arasında.
Dostlar sadıq olar, qohum mehriban,
Olmasa hərcağı dil arasında [14, s. 289].

Həmçinin Aşıq Fərrux “Olma” qoşmasında misranı birbaşa atalar sözlərindən bir nümunə ilə tamamlayır:

Dostlar başa baxar, düşmən ayağa,
Vəzifəli vaxtı çox olar qağa.
Aşığı gəl salmagine ayağa,
Hər kəsə aşığı bənzətmək olmaz [15, s. 113].

Naxçıvan aşıqlarından gətirdiyimiz nümunələrdə aşiq yaradıcılığının müdrik obrazlılığı ilə yanaşı estetik gözəlliyi də diqqət çəkir. Ümumiyyətlə aşiq yaradıcılığında yer alan söz estetikası bu mənada diqqətəlayiqdir. Tədqiqatçı Osman Əfəndiyevin də dediyi kimi: *“El aşıqları öz aşıqlıq sənətinin müəyyən mənada estetikasını özləri düşüünüb şeirə gətirmişlər. Xüsusən ustadnamələrdə aşığın əxlaqi zənginliyi, mənəvi gözəlliyi, el içində nüfuzu, sənətinin vəzifələri haqqında ibrətli fikirlər söylənilir”* [10, s. 25].

Şərqi Anadolu aşiq şeirindəki atalar sözləri və məsəllərdə müdrik xalq obrazı: Naxçıvan aşıqlarının yaradıcılığından yüzlərlə bu cür nümunələri təqdim etmək mümkündür ki, orda müdrik xalq obrazı özünü göstərmiş olsun. Tədqiqatımızın ikinci hissəsində Şərqi Anadolu aşıqlarının əsərlərinə nəzər salaq. Yaradıcılığında yaşadığı bölgənin dil xüsusiyyətləri daha qabarıq görünən Həkimxanlı Əsirinin şeirlərində atalar sözləri və məsəllərdən də yeri gəldikcə istifadə edilmişdir ki, həmin nümunələrdə xalq müdrik obraz təmsalındadır. Aşığın bir neçə nümunəsinə nəzər salaq:

Bu sıfat Hakka yaramaz,
Asıldan fitnə töreməz [23, s. 38].

Muhabbet dilde tartılmaz,
Hakkı bilmeyen kurtulmaz [23, s. 70].

Sırrın deme iki yüzlü kallaşa,
Ancak sarraf bilir zer kıymetini [23, s. 116].

Tabip merhem ile yara sarınmaz
Dertli tabibi bulmaya erinmez.
Her kesin bir derdi vardır görünmez
Benim derdim aşikare böyle de [23, s. 254].

Bunlardan əlavə, Həkimxanlı Əsirinin “Gerçek erler cömert olur” [23, s. 64], “Derler, çoktur iki sevda bir başa” [23, s. 130], “Derler aşık bilir yar kıymetini” [23, s. 116], “Bin yıl övsen şahin olurmu çaylak” [23, s. 169], “Her kara günün ömrü az olur” [23, s. 203], “Sarrafı mihengi sürmezler tunca” [23, s. 236] və sair şeir misralarında da atalar sözləri və məsəllər işlədilmişdir.

Yuxarıda təqdim etdiyimiz Həkimxanlı Əsiri şeirlərində biz ya birbaşa, ya da dolay yolla atalar sözləri və məsəllərin işlədildiyini müşahidə edirik. Sanki aşığın şeirlərinin həmin hissələrində aşiq yox, xalqın müdrik obrazı dilə gəlmişdir. “Əsildən fitnə törəməz”, “İgid mərd olar”, “Yar qiy-mətini aşiq olan bilər”, “Sırrını yada demə”, “Zər qədrini zərgər bilər”, “Bir başda iki sevda olmaz”, “Bir əldə iki qarpız tutmaq olmaz”, “Qara günün ömrü az olar”, “Hər kəsin bir dərdi var” kimi atalar sözləri, məsəllər Şərqi Anadolu da olduğu kimi Azərbaycanda, onun tərkib hissəsi olan Naxçıvanda da istifadə olunan xalq müdrikliyinin zəngin məna daşıyan nümunələrindəndir.

Şərqi Anadolu aşıqlarından biri olan Ali Gürbüzün də yaradıcılığında çox sayda xalq müdrikliyinin zəngin aforizm qatına malik nümunələri istifadə olunmuşdur. Əlavə şərhə ehtiyac duymadan həmin nümunələri təqdim etmək mümkündür ki, biz buradakı xalq müdrikliyini görək. Həmin nümunələrin təmsalında da xalq müdrik bir obraz kimi təsəvvür edək:

Eğriye eğri, doğruya doğru,
Gerçeği söyleyen halk ozanıym [11, s. 38].

Çobanı olmayan sürü dağılır,
Yüzme bilmeyenler suda boğulur,

İyi insan nerde olsa sevilir,
Sevenleri yermeyelim bir daha [11, s. 47].

* * *

Mert namerde boyun eğmez,
Haram lokma cana değmez [11, s. 57].

* * *

Doğrular zararlı edemezler kar,
Her Musanın bil ki, firavunu var [11, s. 135].

Bunlardan əlavə, Aşıq Ali Gürbüzün “Allah sever kula yardım edeni” [11, s. 47], “Dumanı eksilmez dağın başının” [11, s. 58], “Yaradan kulunu hiç darda komaz” [11, s. 72], “Kör atın yemini çalsanız duymaz” [11, s. 98], “Aç tavuklar darı görsün düşündə” [11, s. 113], “Yalancının mumu yatsıda biter” [11, s. 129], “Köksüz ağaç kurur yavrum” [11, s. 144] misraları atalar sözləri və məsəllərdən ibarətdir. Bu misralarda öyüd verən, nəsihət edən aşıq xalq obrazına çevrilərək müdrikləşir.

Ali Gürbüzün atalar sözlərinə hədsiz meyilliliyi onun yaradıcılığına bir şirinlik qatmaqla yanaşı şeirlərindəki müdrikliyi də artırır. Aşıq Ali Gürbüz haqqındakı fikirlərimizi onun “Hak olmadıqça” qoşmasındakı bu iki misrada da aydın görmək olar:

Atasözü aç it davara gitmez,
Akşam yola çıkan menzile yetmez [11, s. 87].

Ali Gürbüzdə olduğu kimi, Aşıq Günay Yıldız da xalq müdrikliyinə söykənən aşıqlardan biridir. Onun da qoşma və gəraylılarında, ümumiyyətlə şeirlərində xalqın müdrik xarakteri, qətiyyətli didaktik obrazı görünür. Bu obrazı biz aşığın işlətdiyi atalar sözləri və məsəllərin timsalında müşahidə edirik. Günay Yıldızın “Sanamı kalmış” divanısında dediği aşağıdakı misralar bu baxımdan mövzumıza və araşdırmamıza da köməklik etmiş olur. “Kılıç yarası kurtulur, dil yarası kurtulmaz” [24, s. 115] deyən aşıq sonrakı bəndlərin birində atalar sözlərinə işarə edərək yazır:

Ata sözü mücevherdir, sor sakla her sözünü,
İsteyenden esirgəme, isterse ver sözünü.
Hiç kimseyə beyan etmez dost dostun sır sözünü,
İlmi olan alimlərin araştırsor sözünü,
Öldürsen de esirgəmez er oğlu er sözünü [24, s. 136].

Aşığın digər şeirlərində də atalar sözləri və məsəllərin yerli yerində işlədilərək oxucuya müəyyən tövsiyələr, məsləhətlər verdiyini, həmçinin öz şeirlərinə əlavə məna qatdığını, bununla birlikdə xalq danışığına yaxınlaşdığını da görmək mümkündür. Nümunələr fikrimizi daha da qüvvətləndirəcəkdir.

Bir kapı kapatan birini açar,
Sönen ocak bir gün tüter, üzülme [24, s. 155].

* * *

Dertlilerin yüzü gülmez,
Boş dünya kimseyə kalmaz.
Gelen gider, giden gelmez,
Aklım ermez bu menşeye [24, s. 268].

Aşığın “Bulan kişi” gəraylısını oxuyanda sanki Günay Yıldızı deyil, xalqın canlı görkəmdə bir obrazının ifadələrini oxumuş olursan. Çünki bu misralarda həm atalar sözləri öz əksini tapıb, həm də aşığın ifadələri atalar sözləri qədər hikmətamiz məna yükünə yiyələnib. Gəraylının iki bəndini oxumaqla fikrimizi daha aydın şəkildə çatdırmış olarıq:

Güzel yaşar, güzel gezer
Ar-namusu olan kişi.
Düşünür, her şeyi sezer

İnsanlığı bulan kişi.
Her toplumda kenar kalmaz,
Her madene sarraf olmaz.
Sohbetini geri almaz,
Söylemese yalan kişi (24, s. 155).

Aşıq Günay Yıldızın şeirləri arasında rast gəldiyimiz fərqli misralarda da atalar sözləri, məsəllər özünü göstərir və bu nümunələrlə xalqın müdrik obrazıyla qarşı-qarşıya dayandığını təsəvvür edərsən. “Kul darda kalmazsa, Hızır yetişmez” (24, s. 155), “Her bilmez adama açma derdini” (24, s. 160) və bu kimi misraların hər biri müdrik məna yüklüdür.

Şərqi Anadolunun məşhur aşığılarından biri də Aşıq Sümmanidir. Onun ayrı-ayrı qoşma, gəraylı, divani və təcnislərində yeri gəldikcə atalar sözlərindən istifadə edilmiş, məsəllərə yer verilmişdir. “Olmayınca” rədifli qoşmasında Aşıq Sümmani həmin nümunələri bu şəkildə istifadə edir:

Dediler, Sümmani, yüzün hiç gülmez,
Gelenler eğlenmez, gidenler gelmez.
Taşıma suyunan değirmen dönmez,
Akar sudan bendi var olmayınca (2, s. 155).

“Kimse bilmez hiç kimsenin mayasın” (2, s. 156), “Doğruluk istersen özün doğru et” (2, s. 155) “Sır verme cahile saklamak bilmez” (2, s. 155) kimi atalar sözlərinin məna dəyəri ilə şeirini daha da qiymətə mindirən Aşıq Sümmani həm özü bir obraz olaraq xalqın sevgisini qazana bilir, həm də xalqın müdrikliyini obraz səviyyəsinə qaldıraraq ustad aşığı olduğunu göstərmiş olur.

Şərqi Anadolunun ayrı-ayrı aşığılarının şeirlərində atalar sözlərinə, məsəllərə və bu nümunələr təmsalında xalq müdrikliyinin ustalıqla işlənmiş obrazına rast gələ bilirik. Məsələn, Karşlı Aşıq Deyir deyir ki:

Söz asilzadəye ölümədən betər
Aslı bozuklarda namus, ar olmaz (22, s. 129).

Yaxud Kağızmanlı Kasapoğlu bu cür sözə güc qatır:

Ömür biter, ecel gelir, bugün ve ya yarın düşün,
Dünya malı elde kalmaz, fikir eyle, derin düşün.
Hainesi yere battı bak ne oldu Karun, düşün,
Ne umarsın ehli tamah o cimri ebter kişiden (22, s. 147).

Şərqi Anadolu aşığılarının işlətdiyi atalar sözləri və məsəlləri oxuyanda onların Azərbaycanda, həmçinin Naxçıvanda da işləndiyinin şahidi olursan. Ardahandan olan Mazluminin aşağıdakı bir misrasındakı atalar sözündən bunu aydınca görmək mümkündür: Mazlumi “El benimdir, etek senin-sultanım” (22, s. 182) yazarkən iki bölgənin ortaq söz sərrafı kimi görsənir. Eyni zamanda Ərzincanlı Davud Sularinin bu misrasında da el hikmətinin, xalq aforizminin, dolayısıyla xalq obrazının müdrikliyi özünü göstərir: “Aslan yatağında tilki yatarmı” (22, s. 306).

Naxçıvanda olduğu kimi Şərqi Anadoluda da işlədilən “içim özümü yandırır, çölüm özgəni” atalar sözünün məna etibarıyla eyni, şəkil etibarıyla fərqli formasını Ərzurumlu Mevlud İhsaninin aşağıdakı qoşmasında müşahidə edirik:

Yaralarım doksan dokuz yüz oldu,
Hasret beni yaktı bağrım köz oldu.
Demedim çürüdüm, dedim söz oldu.
Her ağzın sitemi dil üzdü beni [22, s. 330].

Burada üçüncü misradakı fikirdə dediyimiz atalar sözündən başqa bir çox xalq hikmətinin ifadəsi də özünü gizlədir. Bu da xalq obrazının məna müdrikliyinin nəhayətsizliyinə nümunədir.

Xalq arasında “İçinə qurd düşmək” deyimini də var ki, bu da müdrikləşmiş xalqın özünüifadə tərzinin necə zəngin təcrübəyə malik olduğunu gözlər önünə sərir. Ərzurumun məşhur aşığılarından olan Aşıq Yaşar Reyhani məhz xalq müdrikliyindən yola çıxaraq öz qoşmasında özünü də müdrik

insan mərtəbəsinə qaldıra bilmişdir. Əslində elə “Bir yana” qoşmasını oxuyanda Reyhani libasında xalq obrazı şəkillənir:

Desti doldurmamış yarı gibiyim,
Kovanı olmayan arı gibiyim.
İçine kurt düşmüş sürü gibiyim
Her bir parçam çəkti gitti bir yana [22, s. 367].

Ardahanlı Mazluminin “Olmaz” rədifli divanisində də xalq müdrikliyinin obraz səviyyəsini daha geniş müstəvidə görürük:

Tut sözümü, al nasihat, söz tutan abad olur,
Kim kime kemlik ederse, kendisi namurad olur (22, s. 185).

Şərqi Anadolu aşığı mühitindən söz açarkən Qarsın Şenlik bölgəsində yetişən, nəinki Şərqi Anadoluda, eyni zamanda Türkiyədə, həmçinin yaxın coğrafiyada – Azərbaycanda, Gürcüstanda, İranda da saz-söz məclislərində yaxşı tanınan Aşığı Şenlikdən nümunə gətirməsək, araşdırmamızın bir tərəfi yarımçıq qalar. Bu mənada son olaraq elə xalq müdrikliyini, xalqın müdrik obrazını Aşığı Şenliyin bir nümunəsi əsasında təqdim etmək istərdik. Aşığı Şenlik Naxçıvan və Şərqi Anadolu mühitinin bir çox ortaq cəhətlərini özündə daşıyan söz və saz sənətkarlarından biri olmuşdur. Bu mənada Aşığı Şenliyin bir çox şeirlərində özünü göstərən atalar sözlərinin və məsəllərin timsalında müdrik xalq obrazını “Yazıqdır” qoşmasındakı bu bəndi nümunə gətirməklə ümumiləşdirmək istərdik:

Evvel sarraf ara, sonra sözün sat,
El gadri bilmezse, sözün yazıqdır [22, s. 179].

Yuxarıdakı təqdim və təhlil etməyə çalışdığımız nümunələri gözdən keçirəndən sonra aşağıdakı fikirlərin gerçəklik payının sözbəsöz doğru olduğuna qənaət gətirirsən: *“Deyim, atalar sözləri və məsəllərin ərazilərə məxsus olaraq müxtəlifliyini, lakin eyni mənə tutumuna malik örnəklərin mövcud olduğu məkanın dil xüsusiyyətləri və s. baxımdan məqamlara uyğun olaraq müxtəlif leksik fərqliliklərlə işlənməsini də nəzərə almaq lazımdır. Belə ki, türk dünyasına məxsus örnəklər vardır ki, onlar ümumtürk təfəkkürünə məxsusdur, onları müxtəlif türk xalqları müxtəlif zamanlarda istifadə edib və ya etməkdədir; elələri var ki, hətta eyni leksik tərkiblə fərqli hadisənin baş verdiyi məqamda ifadə edilə bilər. Bu da həmin xalqın hadisələrə yanaşma, baxış fərqliliyindən irəli gəlir. Lakin əksəriyyət etibarilə ümumtürk deyim, atalar sözləri və məsəlləri eyni baxış nöqtəsini ifadə edərək eyni məqamda işlədilir. Müşahidə edilən məqamlardan biri də odur ki, bir türk xalqına məxsus örnək digər xalqlara da keçərək işlənmə aktuallığı qazanır”* [9, s. 208].

Nəticə: Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşığı mühitinin nümayəndələrindən əsərlərinə müraciət etdiklərimizin yaradıcılıqlarında yararlandıkları atalar sözləri və məsəllərə nəzər salanda istər Azərbaycanın Naxçıvan bölgəsi, istərsə də Türkiyənin Şərqi Anadolu bölgəsində ortaq bir çox dəyərlərin varlığını görmək mümkündür. Atalar sözləri və məsəllərin timsalında müdrik xalq obrazını axtarmağa ehtiyac yaranmır. Həmin obrazın özü paremioloji vahidlərin atalar sözləri və məsəllər nümunələrində boy göstərir. İstər Naxçıvan, istər Şərqi Anadolu aşıqları olsun, onların hər birinin yaradıcılığındakı atalar sözləri və məsəllərin istifadəsində bir çox ortaq nümunələrin yer almasını müşahidə etməyimiz də iki bölgə aforizmlərində, deyim ağırlıqlı xalq ifadələrində türk varlığının müdrik atası, xalqın öz obrazı gözlərimiz qarşısında canlanır. Atalar sözlərini və məsəlləri istifadə edən sanki aşığı yox, aşığın timsalında müdrik xalqdır. O, aşığı vasitəci kimi istifadə edərək öz didaktik tövsiyələrini, həkimanə məsləhətlərini, təcrübədən doğan öyüdlərini oxuculara – xalqa təlqin edir. Sanki xalq obraz şəklində öz keçmişindən aldığı dərsləri bu günə və gələcəyə öyrədir. Bu da qətiyyətlə onu deməyə əsas verir ki, Naxçıvan və Şərqi Anadolu aşığı mühiti fərqli iki bölgə deyil, bir mühitin fərqli bölgələridir. Onların istifadə etdikləri atalar sözləri və məsəllər də fərqli şivələrdə danışan fərqli xalq deyil, hər iki şivədə danışmağı bacaran müdrik bir xalq obrazıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Aşıq Nəbat. Bakı: Nurlan, 2001, 40 s.
2. Aşıq Sümmani divanı / Hazırlayan A.Erkal. Ankara: Birləşik Yayınevi, 2012, 542 s.
3. Atalar sözləri. Bakı: Öndər, 2004, 264 s.
4. Bayat F. Folklor dərsləri. Bakı: Elm və təhsil, 2012, 220 s.
5. Cəfərli M. Aşk konulu Azərbaycan folklor hikayələrinin şiişel yapısı. Ankara: Kültürəjans Yayınları, 2010, 240 s.
6. Cəfərli M. Azərbaycan dastanlarının struktur poetikası. Bakı: Nurlan, 2010, 404 s.
7. Cəfərli M. Azərbaycan məhəbbət dastanlarının poetikası. Bakı: Elm, 2000, 264 s.
8. Cəfərli M. Folklor və etnik-millî şüur. Bakı: Elm, 2006, 126 s.
9. Cəfərova A. Naxçıvan pəremioloji vahidləri. Naxçıvan: Əcəmi, 2022, 208 s.
10. Əfəndiyev O. Aşıq poeziyasının estetik problemləri. Bakı: Azərənəşr, 1983, 115 s.
11. Gürbüz A. Eğriye eğri, doğruya doğrunun ozanı. Ankara: Aşıqca Yayınları, 2023, 298 s.
12. Həkimov M. Azərbaycan aşıq ədəbiyyatı. Bakı: Yazıçı, 1983, 240 s.
13. Həkimov M. Azərbaycan klassik aşıq yaradıcılığı. Bakı: API, 1982, 87 s.
14. Qədimov Ə. XVII-XX əsrlər və çağdaş Naxçıvan aşıqları: 2 cildə. I c., Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 408 s.
15. Qədimov Ə. XVII-XX əsrlər və çağdaş Naxçıvan aşıqları: 2 cildə. II c., Naxçıvan: Əcəmi, 2017, 464 s.
16. Naxçıvan folklor antologiyası: 3 cildə. I c., Naxçıvan: Əcəmi, 2010, 512 s.
17. Naxçıvan folklor antologiyası: 3 cildə. II c., Naxçıvan: Əcəmi, 2011, 496 s.
18. Naxçıvan folklor antologiyası: 3 cildə. III c., Naxçıvan: Əcəmi, 2012, 560 s.
19. Rzayeva B. Ululu Kərim. Bakı: Elm və təhsil, 2020, 264 s.
20. Seyidov H.T. Ağ Aşıq Yusif Sədərkli. Bakı: ADPU, 2008, 220 s.
21. Səfərov Y. Naxçıvan aşıq ədəbi mühiti. Naxçıvan: Əcəmi, 2009, 134 s.
22. Şahin S. Ozanlık gelenekleri ve Doğulu saz şairleri. Ankara: Ürün, 2013, 612 s.
23. Yardımcı M. Hekimhanlı Esiri. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000, 352 s.
24. Yıldız Aşıq Günay. Sana mı kalmış. Ankara: Korza Yayınları, 2012, 656 s.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: elxan.yurdoglu@yahoo.com

Elkhan Mammadov

THE WISE PEOPLE IMAGE IN THE PROVERBS AND SAYINGS USED IN THE ASHUG POETRY OF NAKHCHIVAN AND EASTERN ANATOLIA

Ashugs may be referred to as wandering ambassadors for the collective memory of the populace. The singer of each region spreads and propagates all the features of the area through “himself, word and saz”, passing them from hand to hand and from mouth to mouth. Given that the oral folklore of Nakhchivan and Eastern Anatolia has many common features, we should also explore and reveal these common features and analogies in the work of ashugs. Since Nakhchivan and the Eastern Anatolia region were the common territory of many states in different periods of history, we see many similarities in the folklore and colloquial language of these two regions.

Proverbs and sayings, as well as some paremiological units, find their place in the speech and conversation not only of the intelligent, educated, and literate masses, but also of ordinary citizens who have no education or have never attended school. In this regard, by studying proverbs, sayings, idioms, and aphorisms in the works of individual ashugs of Nakhchivan and Eastern Anatolia, making comparisons, and identifying the common and few differences that we encounter, we can

observe how similar the ashug creativity of the two regions is. Based on this, we can understand how similar the spoken language is, and therefore the image of wise people.

When we approach the matter using the comparative research method, we can confidently say that there are many aspects that help us achieve our goal. The article also demonstrates this resemblance, and in certain instances, a distinct identity. This, in the form of proverbs and parables in Nakhchivan and Eastern Anatolian ashug poetry, once again supports the notion that these two regions share similar and shared cultural values. We see that the image of the wise people also occupies a special place in this system of cultural values.

Keywords: *Nakhchivan, Eastern Anatolia, folklore, ashug creativity, proverbs and sayings, wise image.*

Эльхан Мамедов

ОБРАЗ МУДРОГО НАРОДА В ПОСЛОВИЦАХ И ПОГОВОРКАХ, УПОТРЕБЛЯЮЩИХСЯ В АШУГСКОЙ ПОЭЗИИ НАХЧЫВАНА И ВОСТОЧНОЙ АНАТОЛИИ

Ашугов можно назвать странствующими послами памяти народа. Певец каждого региона распространяет и пропагандирует все особенности местности посредством «себя, слова и саза», передавая их из рук в руки и из уст в уста. В этом смысле, учитывая, что устное народное творчество Нахчывана и Восточной Анатолии имеет много общих черт, мы также можем исследовать и раскрыть эти общие черты и аналогии в творчестве ашугов. Поскольку Нахчыван и регион Восточной Анатолии являются приграничными регионами двух братских и соседних стран, а также в разные периоды истории были общей территорией многих государств, мы видим много общего в фольклоре и разговорном языке этих двух регионов.

Пословицы и поговорки, а также некоторые паремиологические единицы находят свое место в речи и разговоре не только интеллигентных, образованных и грамотных масс, но и рядовых граждан, не имеющих образования или никогда не посещавших школу. В этом смысле, изучая пословицы, поговорки, идиомы и афоризмы в творчестве отдельных ашугов Нахчывана и Восточной Анатолии, проводя сравнения и выявляя общее и очень немногочисленные различия, с которыми мы сталкиваемся, мы можем увидеть, насколько похожим является ашугское творчество двух регионов; исходя из этого, мы понимаем, насколько схож разговорный язык, а значит, и образ мудрого народа.

Мы можем с уверенностью сказать, что существует множество аспектов, которые помогают нам достичь цели, когда мы подходим к делу с использованием метода сравнительного исследования. В статье также показано это сходство, в некоторых случаях однозначная идентичность, которые в форме пословиц и притч в нахчыванской и восточноанатолийской ашугской поэзии еще раз дают основания говорить о том, что эти два региона имеют схожие и общие культурные ценности. Мы видим, что образ мудрого народа также занимает особое место в этой системе культурных ценностей.

Ключевые слова: *Нахчыван, Восточная Анатолия, фольклор, ашугское творчество, пословицы и поговорки, мудрый образ.*

(Akademik İsa Həbibbəyli tərəfindən təqdim edilmişdir)

**Daxilolma tarixi: İlkin variant 09.01.2025
Son variant 27.02.2025**